

NÉP ÉS NYELV

I. ÉVF.

6. SZÁM

1941. JÚNIUS

Kőrösi Csoma Sándor tragédiája.

(Előadta a szerző a szegedi Dugonics-Társaságban.)

(Folytatás.)

Kőrösi Csoma Sándor belátó volt, amikor a tibeti szótár és nyelvtan megírását vállalta. Lemondott arról, amiben mások csak kalandot láttak, amit nem tartottak hasznosíthatónak. Mégse mondható azonban, hogy a pusztá nyelvészetre szorítkozott. Magányos ember volt. Magányosan szenvedett és nélkülözött, de minden szenvedését és nélkülözését önként vállalta. Stein Aurélnak igaza van, amikor állandóan hangoztatja, hogy maga nehezítette meg az életét; nem lett volna szüksége annyit szenvednie és nélkülöznie. Igaza volt azonban magának a zangrai és phuktali remetének is, amikor az elképzelhető legmagasztosabb egyedüllétet vállalta. Angol barátja a függetlenséghez való ragaszkodásában túlzást és hazulról, Magyarországról hozott hibát látott. Ebből az állításából kitűnt a saját szempontján kívül mást nem ismerő angol és az Ázsia lelkéhez több adottsággal közeledő székely közti különbség. Csoma Sándor egyedülléte és nehéz helyzetének vállalása nem volt holmi céltalan erőpróba, vagy éppen virtuskodás. Ő az egyedülléttel már azt a függetlenséget kereste, amiben a nagy ázsiai bölcsesség a leg-tökéletesebb létet látja. Nem volt nyugati elődje, vagy kortársa, aki a buddhizmus mivoltába annyira be tudott volna hatolni, mint ő.

De volt rá oka egyébként is, hogy az elhagyatottság és melőzöttség miatt panaszkodjék. Gondolata állandóan azon az úton függött, amely Tibeten át Mongolországba vezet. Ott látta képzeletben — hogy az ő szavát idézzem újra — „a történetek nagy hazáját“. És miért látta?

Neki is vannak egyoldalú bírálói, akik azzal a szemrehányással illetik, hogy az összehasonlító nyelvészet terén nagy hibákat követett el. A szanszkrit nyelvben keresett rokonságot a magyarral, holott 1770-ben megjelent már Sajnovich Jánostól a „Demonstratio Idioma Ungarorum et Lapporum idem esse“, Gyarmathi Sámuel pedig 1799-ben kiadott „Affinitas“-ában már

— nem is mint első — valamennyi finn-ugor nyelv rokonságát bizonyította. A turkologia is megalapozott tudomány volt már az ő idejében.

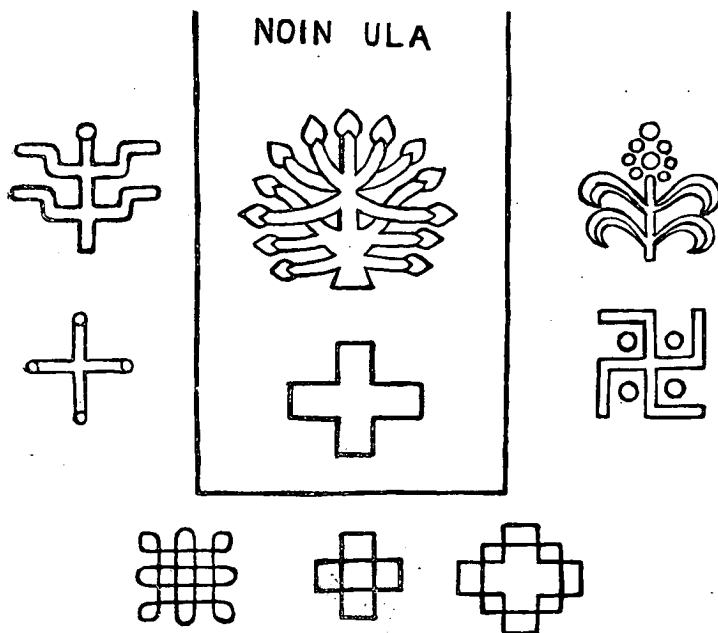
Csoma tudott törököül is, lehetett volna hát alkalma arra, hogy összehasonlítsa a török nyelvet a magyarral és felfedezze a kettő közt az összefüggést. Mindez azonban teljesen eltörpül egyrészt az egész munkát jelentő nagy teljesítmény mellett, amit tibeti szótára és nyelvtana jelent, másrészt amellelt, hogy behatolt a buddhizmus lényegébe, meg a lamaista buddhizmus szövevényes és sokszorosán levezetett tanaiba. Csomának nemcsak nyelvérzéke, hanem stílusérzéke is volt. Ő nem volt olyan nyelvész, akit csak szavak, hangok és nyelvszerkezeti kérdések érdekelnek. A göttingeni egyetemen nemcsak nyelvészetet, hanem embertant is hallgatott. Állítólag éppen e nagy tudomány megalapítója, a híres Blumenbach volt az, aki őt az ujgurokra, mint a magyarság állítólagos őseire figyelmeztette. Az ember tan műveléséhez viszont megfigyelés, formaérzék, a látóérzék igénybevétele szükséges. Már pedig köztudomású, hogy rendszeren — tisztelet a kivételnek — éppen a nyelvészek azok, akik a szemüknek legkevesebb hasznát tudják venni, akik nem vesznek tudomást arról, hogy látás által tanulni és kétségbevonhatatlan tényeket és igazságokat megállapítani lehet. Vannak tudós nyelvészek, kik a maguk területén a legélesebb elmével és tehetséggel dolgoznak, de egészen tehetetlenek, ha tárgyakkal, különösen pedig, ha művészeti formákkal akad dolguk. Ilyenkor nem tudnak sem különböztetni, sem összehasonlítani és ha hamis prófétákkal kerülnek szembe, képesek a leggyermekesebb állításokat is készpénznek venni. Legtöbb nyelvésznek legjellemzőbb hibája a látóérzék hiánya, vagy kiműveletlensége. Ezzel szemben a természettudományos emberek azok, akik hajlamosak és tárgyakon gyakorolt megfigyeléseik alapján a formákban kifejezésre jutó jellegzetességek iránt fogékonyabbak, a formákból olvasni és következtetni tudnak.

Csoma ázsiai életével is bebizonyította, hogy volt forma- és stílusérzéke. Angol barátaitól abban különbözött, hogy tudott úgy élni, ahogy a bennszülöttek élnek. Velük együtt tudott érezni és buddhista felfogásukat is magáévá tudta tenni. Ha az ő idejében lett volna már részünkről a Keleten valamelyes művészeti és régészeti kutatás, bizonyára nagyszerű képet adott volna az általa bejárt területekről.

Csoma ott nyúlt a keleti ember nagy kérdéseihez, ahol éppen kellett, a vallásnál. A keleti ember őskori nagy öröksége az, hogy nála minden a valláson alapszik, a vallásból lesz. A keleti életnyilvánulásokat, jussanak bár kifejezésre akár cselekedetekben, akár készítményekben, akár írásban, akár szólásformákban, csak a valláson, a világnézetten át lehet megfejtetni. Végeredményben így van ez mindenütt, de sehol sem vezet az

út olyan közvetlenül a valláshoz, sőt az ősvallási fogalmakhoz, mint a Keleten. A keleti embert az választja el végérvényesen a nyugatitól, hogy ott az ösztönökből folyó ősvallásokból forradalmak, tragikumok nélkül alakultak ki a nagy vallási rendszerek.

Silány szempont Csomát a nyelvtudomány mai álláspontjáról, sőt egyáltalában bármely tudomány mai álláspontjáról bírálni. Azzal se teszünk teljes igazságot, ha az ő működésében

1. Időszámításunk kezdetéről való mongolországi és jelenkori bhutani szövetminták.
Stoffmuster aus der Mongolei vom Beginn unserer Zeitrechnung und von Bhutan.

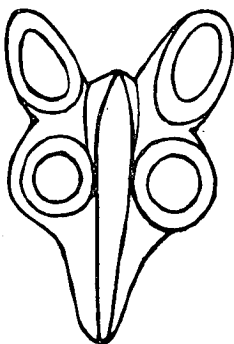
csak történelmi értéket látunk. Tibeti nyelvtanára, szótárára lehet azt mondani, hogy ha nem csinálta volna meg ő, megcsinálta volna más. Előde is volt: P. Ag. Antonio Giorgi. Kőrösi Csoma Sándor írásainál és egész tudományos munkásságánál nagyobb és minden költői túlzás nélkül időtlennek nevezhető tett volt az ő élete. Ezzel bizonyult be az ő fogékonysága az iránt, amit ma szélesen és mélyen megalapozott keletkutatásnak nevezünk. Elhangzott már róla az a vélemény, hogy amit a tibeti buddhizmusról írt, az csak jóbarátai, a vele testvéri közösségben élt lámák által szolgáltatott rövid kivonat. Lehet hivatkozni arra is, hogy a tibetiek nagy szent könyvének, a

Kahgyurnak csak tartalomjegyzékét adta. Sokkal nagyobb értéket jelent azonban ennél, hogy minden tettében, egész magatartásában megvalósult az ázsiai népek szellemi műveltségének tetőpontján álló ember lelkülete. Ha sikerült volna tervezett nagy útján továbbjutnia, meglátta volna a távol keleti népek egyik nagy országútján a mult emlékét őrző tárgyakban, vallásokban és népszokásokban azokat a nagy összefüggéseket, amik sokkal fontosabbak, mint a népnevekkel való időtöltés.

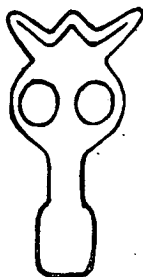
Mr. Torrens, a Royal Asiatic Society titkára feljegyezte róla, hogy el szokott volt vele beszélgetni földrajzi nevek magyarázatáról, de amikor arra kérte, hogy e magyarázatokat bocsássa írásban rendelkezésére, kitért a kérés teljesítése elől. Mr. Torrens tudósítása így hangzik: „Dr. Campbell érdekes jelentéséhez megerősítésül hozzácsatolhatom még azt, ami emlékezetemben megmaradt, a boldogult nyelvbúvárnak véleményeiről a hunok eredetére nézve. Ezek, valamint a buddhisták hitéről való különös fölfogása: spekulációinak legkedveltebb tárgyai voltak. Több ízben hosszasan értekezett velem e tárgyakról, különös említést téve a magyarországi helyek és hegyláncok neveinek sanskrit eredetéről. Ismételt kérésem volt hozzá ily alkalomkor, hogy jegyezné föl ezen véleményeit, de ezt ő mindig megtagadta; homályos sejtélemmel említé, hogy egykoron tán hatalmában léssen közzétenni a világ előtt valami biztosabbat, mint pusztá spekulációkat. S minél inkább unszolás, annál tartózkodóbb lett előttem az érintett tárgyakra nézve... Jellemének legbámulusabb vonása volt: rendkívüli bizalmatlansága oly tárgyakra nézve, melyekben mestere lehetett volna a két világ tudósainak.“ (Dr. Duka Tivadar, Kőrösi Csoma Sándor dolgozatai, 146. l.)

Dr. Campbell, az angol kormány darjeelingi ügynöke, Csomának utolsó napjaiban és óráiban hű társa, rendkívül érdekes párbeszédet folytatott honfitársunkkal, halála előtt öt nappal, április 6-án. E párbeszéd folyamán így szólt Campbellhez Csoma: „Azon munkában, melyet Ön a Limbukról írt, azon kérdést teszi, ha vajjon a „Hung“ nevezet, mely azon népfaj egyik alosztályának neve, nincs-e összeköttetésben az eredeti hunokkal, kik Ázsiában kutatásaimnak tárgyai. Ez valóban különösen felöltő hasonlatosság, de Önnek hungjai egy csekély néposztály, amíg az Ázsiából kiindult nép, mely a magyaroknak előde, nagy nemzet valának.“ Erre én azt jegyeztem meg, hogy a limbui hungoknak eredeti hazája kétségkívül a Himalájáktól éjszakra fekszik, és mivel maga Csoma is ugyanazt hívé a hunok országáról, mindenestre lehető tehát, hogy a szomszédságunkban lakó hungok ugyanazon nemzet egyik ágazatjául tekinthetők. „Igen, igen — volt Csoma felelete — nagyon lehető, de én nem hiszem, hogy az úgy van.“ És aztán, mintha inkább szeretne kéjelegni távoleső spekulációkban kedvenc tárgyai fölött, mint véget vetni azoknak, egy közelálló felfedezés által: gyors vázlatát adá azon hitének, mely

meggyőzte őt arról, hogy szülőhazája miképen jutott az eredeti hunok birtokába, előadván okait, miért követi azokat Közép- és Kelet-Ázsiába. Mindezt ő elmondá a legelragadtatóbb modorban; fájdalom, az elbeszélésnek összefüggése sokkal komplikáltabb volt reám nézve, mintsem hogy azt folyamatosan feljegyezhettem volna. Annyit azonban kivehettem Csomával volt társalgásaimból, amióta őt megismertem, hogy minden reménye hosszú s fáradalmas kutatásainak végcélját elérhetni abban összpontosult: ha a jugarok országát fölfedezi. Ezen országot megelni hívé Lassától és Cham tartománytól északkeletre, Kína nyugati határain; oda eljutni volt végcélja legforróbb óhajításának, s ott, ott hívé föl-találni azon néposztályt (tribe), melyet ekkoráig hasztalanul keresett.“ (Duka, i. m., 143. l.)

2. Mongoliai ókori bronz ruha-
disz. — Bronzener Kleider-
schmuck aus der Mongolei.

3. Tibeti bronz disztárgy.
Bronzenes Zierstück aus
Tibet.

Kiderül már ebből a pár idézetből is, hogy Csoma Sándor legkevésbé se volt az az ember, aki távoli népek és helyek magyarázatánál pusztán nyelvészeti okoskodásokra, vagy hiányos történelmi adatokra bízta volna magát. Neki a nyelvismereten kívül szüksége volt a helyismeretre, népismeretre és tárgyismeretre is. Nagy tragédiája az lett, hogy amikor ezt elérni akarta, beteljesült a sorsa.

Csoma legújabb szerencsés utóda a tibetkutatásban, az olasz Giuseppe Tucci, a csodálatos ország nyugati területén összegyűjtött többek közt néhány régi bronztárgyat, amelyek eredménnyel hasonlíthatók össze részben kínai, részben indiai és részben a népvándorláskori keleti beözönlés idejéből származó magyarországi leletekkel. (Artibus Asiae, Vol. XXX, 1.)

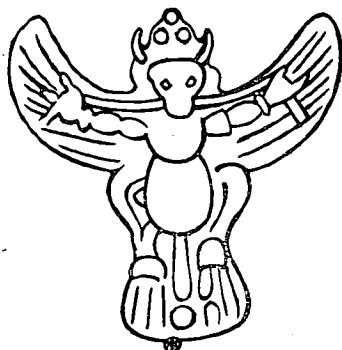
Ezeket közölve, egyik keletázsiai kapcsolatokat tárgyaló dolgozatomra hivatkozik, mikor egy mongolországi bronz állatfejet egy másikkal összehasonlított, melyet ő Tibetben talált. (2—3. kép.)

Egy ékítményesen feldolgozott kígyó esetében már éppen magyarországi példámra hivatkozik. A gyöngysorszerűen tagolt kígyótestet, a kínai művelődési területhez tartozó keleti Tibetben hasonló szellemben dolgozták fel, mint nálunk, a hunnok és avarok idejében. (4. kép.)

Vishnu napisten szent madara, a garuda, a kígyókkal harcban álló istenállat a legnépszerűbb talizmánok egyike a távol Keleten. Tibetben Kyung a neve. Tucci megszerzett egy aranyozott bronzpéldányt. Én Kaifengben vásároltam egy hasonlót, egy kis „rohadt boltban“, — „in a small rotten shop“ — ahogy ott az ószeresek üzleteit nevezik. (5—6. kép.)

4 Népvándorláskori magyarországi bronz szíjveret. — Bronzener Riemenbeschlag aus Ungarn aus der Zeit der Völkerwanderung.

5. Tibeti „Kyung?“-amulett.
Tibetisches „Kyung“-Amulett.

6. Kínai garuda-amulett
Chinesisches Garuda-Amulett.

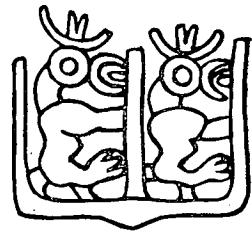
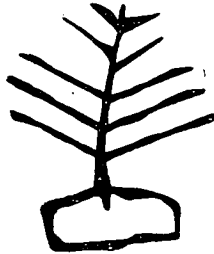
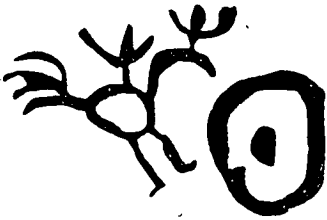
Magyarországon Móra Ferenc találta meg Bilisicsen a csőrében gyöngysort tartó madarat, olyan változatban, amelyik nyilván összefügg egy afghanisztáni típussal. Ennek felfedezése pedig a Hackin-féle francia kutató expedíció érdeme. Az afghanisztáni emlék iráni jellegű. Abból az időből maradt ránk, amelyikben nálunk a hunnok voltak a helyzet urai.

Egy tibeti sziklaképen az életfának egyik változatát látjuk, nagyjából ábrázolt szigonyszerű ágakkal és gyökerekkel. Ez a legrégebb kínai írásban a fának megfelelő jel. A fa mellett kétoldalt őrtálló madarak szárnya és taraja is ennek megfelelő stílusformát kapott. Mongolországból ismerünk bronzállatokat hasonló agancsossal. Egy ott talált példányt Szabó Géza, Pekingben élő hazánkfia, ajándékozott a Hopp Ferenc Múzeumnak. (7—8. kép.)

Az ilyen, sokszor igen messzefekvő területek közti kapcsolatokról tanuskodó emlékekre ma már, még ha egyébként csekély jelentőségük is, nagy súlyt helyezünk. Egy-egy ilyen emlék

érzékelhetőbben, szemléltetőbben és világosabban beszél, mint akárhány írott forrás. Amellett pedig minden történetírónál megbízhatóbb. A stílusformák stíluskényszerből születnek, ösztönösen és kizárólag csak igazat mondanak. A történetíró lehet megbízható vagy megbízhatatlan. A stílusforma kétségbevonhatatlan tükörképe korának. De hát pecséttel elzárt könyv az előtt, aki hozzávaló érzék nélkül jött a világra.

Azonkívül két különböző tanulsággal szolgálhat. Adhat néprajzi felvilágosítást, de adhatja az ellenkezőjét is. Bizonyíthatja valahol egy nép jelenlétét, de bizonyíthatja valamely műveltség elterjedését is, egymástól nagyon különböző népeknél. Külön kritikai érzék kell annak megítéléséhez, hogy a két eset melyikét lássuk fennforogni.

7. Tibeti sziklakép. — Tibetisches Felsenbild.

8. Mongoliai bronz ruhadísz.
Bronzenes Kleiderschmuck
aus der Mongolei.

Csoma Sándor életében nem volt még külön tudománnyá fejlesztett néprajz, régészet és művészettörténet. Nehány ázsia-kutató azonban, kik közül csak a 17. századi hollandi Witsent és a később, a poltavai csatában orosz fogságba került svéd tisztet, von Strahlenberget említem, figyelembe vette már az Észak-ázsiaiában talált régiségeket is. Csoma életében éveket töltött Lahoreban egy brassói születésű orvos, Johann Martin Honigberger, ki Afghanisztánon át utaztában érdeklődéssel vette tudomásul az ott nagy mennyiségben található hellenisztikus, a terület régi nevééről, Gandharáról nevezett művészeti emlékeket. Előadást is tartott róluk a párisi Société Asiatiqueban. A Gandhara-kutatás e szerény kezdet óta óriási eredményeket ért el. Világhírű bajnokai lettek az orosz Klementz, az angollá lett magyar Sir Aurel Stein, a német Grünwedel és von Lecoq, a japáni Ohtani, a francia Foucher és legújabban az afghanisztáni ásatásokat vezető Hackin és Barthoux. Stein, Grünwedel, von Lecoq és a francia Pelliot Turfánon át egészen nyugati Kínáig, a tunhuangi Ezer Buddha barlangtemplomig folytatták a kutatást,

szóval éppen addig a területig, ameddig Kőrösi Csoma Sándor szeretett volna eljutni.

Csoma Afghanisztánon át érkezett Indiába. Útja Bamiánon át vezetett, ahol, a sziklafalból kifaragva, óriási Buddha szobor emelkedik. Ezt a szobrot látta ő is és tudtommal ő volt az első, aki említést tett róla. Mchammedán környezete nem törődött a nagy bálványképpel. Ő felismerte benne a buddhista művészetet: „Maiglan is megvan még a régi Baktriában, Bamianban, a Cabul és Balk között vezető úton egy kolosszális szobor, sziklába vésve; közelében van két kisebbmértvű kőfaragvány. Nagyon valószínű, hogy ez Sakyát vagyis Buddhát ábrázolta tanítványaitól környezve, akik festett ábrákban vannak bemutatva jobb és bal felől. Az ábrák hasonlítanak a tibetieknek divatozókhhoz s úgy néznek ki, mint a keresztény, különösen a keleti egyházban divatozó képek, ahol a szentek fejét glóriával szokás körülövezni.“ (Duka, i. m., 54. l.)

Az úgynevezett Gandhara-művészet fényt vetett arra, hogy a Perzsián át Indiáig hódító Nagy Sándor utódai alatt hellenisztikus műveltség és művészet terjedt el nemcsak Egyiptomban és Kisázsiaiban meg Szíriában, hanem Perzsiában, Afghanisztánban, Baktrában, Északindiaiban, különösen a Panjabban és Keleti, azaz Kínai Turkesztánban is. A hellenisztikus művészeti formák terjesztője keleti irányban a buddhizmus volt, mert az volt akkor a legnagyobb és legélénkebb szellemi hajtóerő.

A buddhista emlékek szobordíszje a népek, műveltségek és eszmék mozgalmas életének eleven képét tárja elénk; olyan képet, amelyikből jobban lehet olvasni, mint bármely írásműből. Kitűnik belőle, hogyan hatotta át Buddha ábrázolásában a hellenisztikus eszménykép az eredeti indiai felfogást. Hogyan fejlődött a kettő keveredéséből az egész Ázsiában érvényesülő buddhista művészet. Milyen megegyezésre vezetett a görögös formaezés a mongol metszésű szemek földöntúli mosolygó kifejezésével. Hogyan hatotta át ez a két világrészt egységes alkotásba forrasztó stílus a távoli Kína művészetét az ötödik és hatodik században. Hogyan érvényesült e művészet keretében a perzsa típus. Mennyire tudták kifejezni az indohellenisztikus művészek az indiai női szépség eszményképét és milyen szemléletes képet adtak az árja-mongol keveredésű indoszkithákról, kik hatalmukat Északindia legnagyobb részére kiterjesztették.

A hellenisztikus indadisz déli irányban egészen India szívéig, Mathuráig hódított. Itt látható Chastana indoszkitha király szobrán, aki a Krisztus utáni I. században uralkodott. Ugyanez a hellenisztikus inda volt azonban a díszítőművészet legfőbb eleme Kisázsiaiban is a római uralom alatt és nálunk Magyarországon is a római uralmat követő népvándorlás idejében. Arra figyelmeztet bennünket ez az emlékanyag, amire nagy Ázsia kutatóit, akik szem előtt tartják Csoma felfogását: a tényeket be-

széltessük; keressük fel „a történetek nagy hazáját“, ahogy ő mondta és tárjuk fel annak emlékeit. Levegőben lógó népnevekkel okoskodni szerencsejáték. A formák viszont az ő néma nyelvükön rengeteget mondanak el annak, akinek van szeme a látásra.

Igaz ugyan, hogy ezek elsősorban arra figyelmeztetnek: Van egy történelem, amit a népek és az egyének csinálnak. Ez az a történelem, ami erőt, erőszakot és vért kíván. De van egy másik is, a hallhatóvá, olvashatóvá és láthatóvá tehető eszmék történelme, amely sokszor a fegyverrel együtt, de még többször annak ellenére érvényesül, fölényesebben, ellenállhatatlanabban, igaz ugyan, hogy sokszor észrevétlenebbül, mint a leghatalmasabb fergeteg.

Csoma Sándor arra született, hogy nemcsak népeket, hanem népek fölötti eszméket is kutasson, ahogy azt beteljesültebb időkben született utódai tehették. De ő korán jött a világra és akkor ütött neki utolsót az óra, mikor épen át akarta lépni a nagy küszöböt, hogy első lehessen az újfajta nagyok sorában.

Nagyságához mért szomorújáték lett osztályrésze a sorstól.

Felvinczi Takáts Zoltán.

Die Tragödie von Alexander Csoma de Körös. Alexander Csoma de Körös hatte sich nicht auf die Sprachwissenschaft beschränkt. Er war nicht gezwungen, so viel zu leiden und zu entbehren, wie viel er sich aufbürdete. Doch hatte er recht, als er die erhabenste Form der Einsamkeit den praktischen Vorzügen des gesellschaftlichen Lebens vorzog. Damit wahrte er sich nämlich die Unabhängigkeit, in der die grosse asiatische Weisheit das vollkommenste Dasein erblickt. Er hatte keinen Vorläufer, der sich in das Wesen des Buddhismus so vertieft hätte wie er.

Csoma fühlte sich vereinsamt und beklagte sich oft darüber, dass seine Ansichten nicht verstanden wurden. Seine Gedanken waren stets auf den Weg gerichtet, der über Tibet nach der Mongolei führt. Das Wörterbuch und die Grammatik der tibetischen Sprache, die für sein Lebenswerk gehalten werden, waren für ihn nur Mittel zum Zweck, zum Studium des Buddhismus und einer Literatur, von der er wichtige Daten über die älteste Geschichte der Hunnen erhoffte.

In Göttingen studierte er nicht nur Sprachwissenschaft, sondern auch Anthropologie. Er wurde angeblich durch Blumenbach, den Begründer dieser Wissenschaft, darauf aufmerksam gemacht, dass die Uiguren die Vorfahren der Ungarn sein könnten. Die Anthropologie verlangt Formgefühl und scharfe Beobachtung. Die Sprachgelehrten sind es jedoch (mit Ausnahme der Mitarbeiter dieser Zeitschrift), die von ihren Augen gewöhnlich

keinen Gebrauch machen können, die nicht daran denken, dass man durch das Sehen lernen und unbezweifelbare Tatsachen und Wahrheiten feststellen kann. Die meisten Sprachgelehrten leiden an einem Mangel an Beobachtungsgabe und Empfindlichkeit der Augen.

Csoma bewies durch sein Leben, dass er Form- und Stilgefühl hatte. Er unterschied sich von seinen englischen Freunden dadurch, dass er nach der Art der Eingeborenen leben und ihre ganze buddhistische Weltanschauung sich zu eigen machen konnte. Er sah die orientalische Menschheit im Lichte der Religion. Es ist eine urzeitliche Erbschaft des Orientalen, dass bei ihm alles in der Religion wurzelt, sich aus der Religion entwickelt. Alle Lebensäusserungen des Ostens sind nur auf Grund der religiösen Weltanschauung zu ergründen. Der Orientale wird vom Okzidentalen dadurch endgültig getrennt, dass im Osten die grossen religiösen Systeme aus den instinktiv entwickelten Urreligionen ohne Revolutionen und Tragödien entstehen.

Es ist ein geringer Standpunkt, Csoma von dem heutigen Stande der Sprachwissenschaft und überhaupt von jedweder Wissenschaft aus zu beurteilen. Auch damit kommen wir der Wahrheit nicht näher, wenn wir sein Wirken nur historisch würdigen. Sein Leben war eine grössere Tat, als seine wissenschaftliche Arbeit. Es äussert sich darin — dies kann ohne jede poetische Übertreibung behauptet werden — etwas Zeitloses. Csoma lieferte durch sein Leben den Beweis dafür, dass er zum Orientforscher *par excellence* geboren wurde.

Es wurde gegen ihn angeführt, dass seine Arbeiten über Buddhismus nur kurze Auszüge sind, die er den ihm befreundeten Lamas verdankte. Von den grossen heiligen Büchern der Tibetaner veröffentlichte er nur kurze Inhaltsangaben. Es hatte aber eine grössere Bedeutung, dass in seinem ganzen Tun und Verhalten sich die Art des auf dem Höhepunkt des geistigen Lebens stehenden asiatischen Menschen verwirklichte.

Wäre es ihm gelungen, auf seiner geplanten grossen Reise über Tibet nach der Mongolei und dem chinesischen Grenzgebiet vorzudringen, so hätte er auf einer der bedeutendsten Landstrassen der fernöstlichen Völker, im Leben und Denken der Leute die grossen Zusammenhänge erblickt, die bei weitem wichtigere Aufschlüsse geben, als die vermeinte Übereinstimmung einiger Orts- und Volksnamen, denen gegenüber Csoma besonders misstrauisch war. Es geht aus seinen Äusserungen an Mr. Torrens und Dr. Campbell hervor, dass ihn philologische Deutungen nicht befriedigten. (Theod. Duka, *Life and Works of Alexander Csoma de Kőrös*, pp. 150, 153.) Als er, nach Indien kommend, in Afghanistan über Bamian reiste, sah er dort die aus dem Felsen gehauenen Riesenfiguren des Buddha und seiner Begleiter. Er erkannte in ihnen die buddhistische Kunst, für die seine mo-

hammedanische Umgebung kein Auge hatte, und er verglich diese Kunst, sehr richtig, mit der der vorgeschichtlichen Völker und der orthodoxen Kirche. (Th. Duka, o. c., p. 59.)

Es wurde seine grösste Tragödie, dass sich sein Schicksal an der Schwelle der Verwirklichung seines Zieles erfüllte.

Csomas glücklicher Nachfolger, Giuseppe Tucci, sammelte auf seiner Tibetreise einige Altertümer, die mit indischen, chinesischen und ungarländischen Denkmälern der Zeit der grossen Völkerwanderung entschieden verwandt sind. Die Abbildungen 2, 5 und 7 zeigen einige davon. Auf Abbildungen 3 und 8 sehen wir entsprechende Funde vom chinesisch-mongolischen Grenzgebiet und auf Abbildung 6 einen von China. Abbildung 1 zeigt zwei Muster von einer Wollstickerei aus der Zeit kurz nach Christi Geburt, die im Gebirge Noin Ula, einem hunnischen (?) Fürstengrab gefunden wurde, verglichen mit bhutanesischen Mustern einer wollenen Decke, die von Dr. Stella Kramrisch dem Budapester Franz Hopp Museum für Ostasiatische Kunst geschenkt wurde.

Zoltán Takáts v. Felvincz.

Szent István korában délmagyarországi ruménok, kopasz pele és szőrös móka.

(Folytatás.)

Már ezután minden szöfejtésünk alkalmával meg kell emlétenünk Bárczi Géza kitünő és szöfejtéskor mellőzhetetlen művét, a Magyar Szöfejtő Szótárt, az első, kora színvonalán álló, nem töredék magyar etymologiai szótárt. Minapában jelent meg, s hogy a *móka* szónál nem említi Balassa Bálint „édes szőrű *móká*“-ját, ezáltal ez a könyv is bizonyítja, hogy a *móka* szónak olaszból való származtatása, melyre Bárczi is gondol, csak úgy lehetséges, ha nem tudunk Bálint úr porcogós Annókájának „édes szőrű *móka*“ szólással való szölongatásáról.

És ha nem vizsgáljuk a régi természethistóriákban, hogy mit becsültek atyáink a *m ó k á z ó m ó k u s*ban.

Igy találtuk meg a *mókus* szó eredetét is, melyet Bárczi szótára ismeretlennek mond. (Vö. Mészöly: NNyv. I: 99—100.)

(Természetesen tér szűke miatt, egyetlen szöfejtő szótárban sem lehet tudományos okfejtés, csak a forrásművek eredményeire való utalásokkal a szótáríró rövid véleménykijelentései. Az etymologiai szótárak: csakis tudósok-írható, de nem tudományos, hanem ismeretterjesztő művek.)

Annókának „friss, szép, fehér *póka*“ elnevezését a *galambom*-mal hoztam párhuzamba; hogy pedig a *galamb* réges-régen is